

MIHAI DIMA
și ANTONIU POPESCU

Într-o colecție particulară din București au intrat de curând 24 de monede antice, grecești și romane, descoperite în diverse puncte de pe teritoriul Dobrogei. Acestea au fost achiziționate la Constanța, majoritatea de la aceeași persoană, și reprezintă o selecție făcută de actualul proprietar dintr-un număr mult mai mare de monede. În ciuda insistențelor, nu am reușit să aflăm cu exactitate locul de descoperire decât pentru opt dintre cele 24 de piese. Chiar și așa, ele își păstrează valoarea documentară și ne grăbim să le punem în circuitul științific.

Lotul cuprinde 15 emisiuni grecești de bronz, dintre care patru din perioada autonomiei, opt denari imperiali și un solidus. Gradul de uzură al pieselor este redus, iar starea lor de conservare, foarte bună.

Sarmatia

Regatul Bosporan

Cotys al II-lea

1. AE ↑ 14,58 g; 22,4 × 23,3 mm.
Av. ... ΕΘC KOT ...; bust spre dreapta.
Rv. M – H; în centru, scut; sus, cap de cal spre stânga și coif, iar jos, topor și pumnal.
SNG Cop., vol. IV, pl. 2, nr. 48, anii 123–132.

Moesia Inferior

Callatis

Emisiune autonomă

2. AE ↑ 10,23 g; 25 × 26 mm.
Av. Capul lui Apollo spre dreapta.
Rv. ΚΑΛΛΑ (din dreapta sus) / ΤΙΑΝΩΝ (din stânga sus) // ΑΠΟΛΛΟ; tripod între spine.
Pe av. contramarcă circulară, reprezentând capul zeiței Artemis.

Pick –, cf. pentru tipul de rv. p. 102, nr. 227; Ruzicka, 1917, p. 88, nr. 227.

Septimius Severus

3. AE ↓ 12,42 g; 25,8 × 26,9 mm.
Av. ΑΥΤ·Κ·Α·CCTI – CΕΥΗΡΟC ΠΕ·; bust laureat, drapat, cuirasat, spre dreapta.
Rv. ΚΑΛΛΑΤΙΑ – Ν – ΩΝ / Ε în câmp, stânga; Hygieia spre dreapta.
Pick –, Tacchella, 1903, p. 206, nr. 12 (pentru revers); Ruzicka, 1917, p. 94, nr. 305b.

Dionysopolis

Emisiune autonomă

4. AE ↑ 9,85 g; 23,5 × 25,1 mm.
Av. Divinitate feminină, purtând voal și coroană murală, spre dreapta.
Rv. ΔΙΟΝΥCΙΟ (din dreapta sus) // [Δ]ΗΜΟΦΩΝ; divinitate feminină, purtând coroană murală, șezând spre stânga; în mâna dreaptă ține o pateră.
Pe av. contramarcă circulară, reprezentând capul zeului Hermes.

Pick -, Canarache, 1957, p. 70, nr. 28, anii c. 150-100 a.Chr.; Draganov, 2000, p. 277, nr. 29; SNG, XI, Col. W. Stancomb, pl. VI, nr. 124, secolele I a.Chr. - I p.Chr.

Descoperită la Techirghiol, jud. Constanța (lângă turnul de televiziune).

Histria

Emisiune autonomă

5. AE \sphericalangle 1,45 g; 10 × 12,4 mm.

Av. Capul lui Apollo (?) spre dreapta.

Rv. Σ TPI; vultur pe delfin spre stânga.

Pick, p. 167, nr. 463; SNG, XI, Col. W. Stancomb, pl. VIII, nr. 180-184, a doua jumătate a secolului al IV-lea - începutul secolului al III-lea a.Chr.

Septimius Severus

6. AE \sphericalangle 16,97 g; 27,9 × 29,1 mm.

Av. AY·K·A·CCPI - CΕΥΗΡΟC·Π·; cap laureat spre dreapta; în față ✱.

Rv. ICTPI - HNΩN; Cybele, cu pateră și tympanon, șezând spre stânga, între doi lei. Pick -, cf. p. 173, nr. 496; cf. și Knechtel, 1908, p. 35, nr. 25 sau Sutz, 1915, p. 162, nr. 12.

Descoperită la c. 2 km NE de com. Dăeni, jud. Tulcea.

Caracalla

7. AE \sphericalangle 7,47 g; 21 × 22,4 mm.

Av. AVT K M AVP C - P ANTΩNIN; bust laureat, drapat, cuirasat, spre dreapta.

Rv. ICTPIH - ...; divinitate feminină, lângă altar, spre stânga, ținând în mâna dreaptă o pateră, iar în stânga o torță verticală.

Pick, p. 175, nr. 506 (Hera ?); SNG München, pl. 10, nr. 242.

8. AE \sphericalangle 5,20 g; 18,4 × 20,8 mm.

Av. AVT K M AVP C - P ANTΩNIN - OC; cap laureat spre dreapta.

Rv. ICTPI - HNΩN; Hermes, cu pungă și caduceu, spre stânga; hlamida pe umărul stâng.

Pick -, Mušmov, 1912 -; Ruzicka, 1917 -; Ruzicka, 1922 -; C. Preda, 1958 -.

Gordian al III-lea: Tranquillina

9. AE \sphericalangle 7,10 g; 21,6 × 22,6 mm.

Av. CABINIA· - TPANKVAINA; bust spre dreapta.

Rv. ICTPIHNΩ - N (din dreapta); vultur pe delfin spre stânga.

Pick -, cf. p. 179, nr. 529, cu ICTPIHNΩN; Ruzicka, 1917, p. 110, nr. 529b.

Nicopolis ad Istrum

Septimius Severus: Iulia Domna

10. AE \sphericalangle 3,28 g; 15 × 16 mm.

Av. IOVΛIA - ΔOMNA; bust spre dreapta.

Rv. ΝΙΚΟΠΟΙΛΙ - Τ ΠΙΡΟC ICT; Concordia spre stânga, ținând în mâna dreaptă o pateră, iar în stânga cornul abundenței.

Pick -, cf. pentru avers p. 394, nr. 1475, iar pentru tipul de revers p. 394, nr. 1477.

Odessos

Gordian al III-lea și Marele Zeu

11. AE \sphericalangle 11,08 g; 26,7 × 27,8 mm.

Av. AVT K M (jos) / ANT ΓΟΡΔΙ - ANOC; busturile lui Gordian al III-lea, laureat, drapat, cuirasat, spre dreapta, și al Marelui Zeu, drapat, purtând kalathos, spre stânga; în dreapta, jos, cornul abundenței.

Rv. ΟΔΗCС - ΕΙΤΩΝ / E în câmp, dreapta; Athena, cu mâna stângă rezemată pe un scut și cu sulită în mâna dreaptă, stând spre dreapta.

Pick, p. 575, nr. 2340.

Descoperită la c. 4 km SV de com. Valu lui Traian, jud. Constanța.

Tomis

Emisiune autonomă

12. AE \sphericalangle 3,95 g; 17,9 × 19,6 mm.

Av. Capul lui Zeus, laureat, spre dreapta.

Rv. [T]O - MI; spic, între două stele cu câte șase raze.

Sutz, BSNR, 5, 1908, 14, p. 9, nr. 5; Regling, p. 655, nr. 2493, 13.

Traian

13. OR \sphericalangle 4,50 g; 19,8 × 21,4 mm.

Av. AYT·KAIC NEPOYA TPAIANΩ CCB ...; bust laureat, drapat, spre dreapta.

Rv. TOMI (din dreapta sus) - TΩN (din stânga jos); trofeu.

Regling, p. 681, nr. 2602.

Bithynia

Nicaea

Commodus

14. AE \sphericalangle 3,15 g; 16,1 \times 17,3 mm.
Av. AV KOMO – ΔOC ANTΩN; bust drapat, cuirasat, spre dreapta.
Rv. ΘHCE – Λ – NIKAIICIC; capul lui Tezeu, purtând blana leului, spre dreapta.
Recueil –; cf. pentru revers p. 433, nr. 274.

Nicomedia

Lucius Verus

15. AE \sphericalangle 18,74 g; 31,4 \times 33 mm.
Av. AVT KAIC Λ AV – PHAIOC OVHPOC; bust drapat, cuirasat, spre dreapta.
Rv. MHTPOI K – AI ΠP – ΩT NE – ΩKOPOV // NIKOMHΔEI; fațada unui templu cu două coloane, în care se vede statuia Demetrei, ținând spice și torță verticală.
Recueil –; cf. pentru revers p. 527, nr. 83 (Marcus Aurelius); vezi și p. 531, nr. 116.
Descoperită la c. 2 km V de localitatea Baia, jud. Tulcea.

Imperiul Roman

Vespasian: Titus

16. AR \sphericalangle 3,25 g; 17,5 \times 19,6 mm.
RIC, II, p. 55, nr. 340, monetărie din Asia Mică, anul 71.

Titus

17. AR \sphericalangle 3,33 g; 16,8 \times 18,4 mm.
RIC, II, p. 119, nr. 22a, dar la noi pe revers: punct la sfârșitul legendei, Roma, anul 80.

Traian

18. AR \sphericalangle 3,55 g; 18,5 \times 19,1 mm.
RIC, II, p. 268, nr. 353, Roma, anii 114–117; Hill, p. 150, nr. 763, Roma, anul 117.

Traian: Diva Marciana

19. AR \sphericalangle 2,94 g; 18,7 \times 19,8 mm.

RIC, p. 299, nr. 743, Roma, nedatat; Hill, p. 143, nr. 562, Roma, anul 112.
Descoperită la c. 1 km NV de Sibioara, com. Lumina, jud. Constanța.

Hadrian

20. AR \sphericalangle 3,15 g; 18,2 \times 19,5 mm.
RIC, II, p. 349, nr. 77, Roma, anii 119–122; Hill, p. 158, nr. 236, Roma, anul 123.

Lucius Verus

21. AR \sphericalangle 3,32 g; 17 \times 20,5 mm.
RIC, III, p. 258, nr. 554, Roma, anii 165–166.
Descoperită la c. 1 km SV de localitatea Vadu, com. Corbu, jud. Constanța.

Marcus Aurelius: Divus Verus

22. AR \sphericalangle 3,04 g; 17,2 \times 18,9 mm.
RIC, III, p. 262, nr. 596b, Roma, nedatat.

Pescenius Niger

23. AR \sphericalangle 3,25 g; 16,7 \times 18,6 mm.
Av. ... – SC NIGER AVG; bust laureat, drapat pe umărul stâng, spre dreapta.
Rv. FORT – V – NAE RE; Fortuna purtând *polos*, șezând spre stânga; ține în mâna dreaptă o cârmă, iar în stânga cornul abundenței.
RIC, IV/1 –; BMC, V –; Antiochia, anii 193–194.
Descoperită la vest de com. Valu lui Traian, jud. Constanța.

Theodosius al II-lea

24. AV \sphericalangle 4,50 g; 20 \times 21,7 mm.
RIC, X, p. 262, nr. 300, Constantinopol, anii 441–450.
DOC, Late Roman Coins, pl. 16, nr. 414–423 tip gen., Constantinopol, anii 442–443.
Descoperită la c. 5 km NE de com. Topalu, jud. Constanța.

Pl. I. Monede antice descoperite in Dobrogea.

13

14

15

16

17

18

19

20

21

22

23

24

Pl. II. Monede antice descoperite in Dobrogea.

Dintre monedele grecești, una a fost emisă de regele Bosporului Cotys al II-lea (123–132), 12 au fost puse în circulație de orașe din Moesia Inferior, iar două au fost bătute în principalele ateliere monetare din Bithynia – Nicaea și Nicomedia. Între acestea se găsesc emisiuni cunoscute, mai rare sau relativ comune, variante și chiar piese inedite.

Primele cinci monede din catalog, ca și cele aflate la numerele 7, 9 și 11–13, au corespondent în literatura de specialitate, motiv pentru care nu vom insista asupra lor. Ne vom opri mai mult asupra celorlalte cinci piese grecești din acest lot, emise la Histria (nr. 6 și 8), Nicopolis ad Istrum (nr. 10), Nicaea (nr. 14) și Nicomedia (nr. 15), care nu se regăsesc în principalele identificatoare.

Moneda bătută la Histria pentru Septimius Severus (nr. 6) prezintă câteva deosebiri față de exemplarele de același tip descrise în catalogul întocmit de B. Pick¹. Aici se găsesc două variante ale tipului Cybele, piesa noastră fiind foarte apropiată ca descriere de cea înregistrată la nr. 496. Deosebirea constă în faptul că, pe reversul exemplarului publicat acum, leii care o însoțesc pe Cybele privesc înainte, pe când, în corpus, unul dintre aceștia are capul întors spre zeiță. Aversul și împărțirea legendei de revers sunt, de asemenea, altele. Un exemplar care să corespundă întocmai celui prezentat nu am întâlnit nici în articolele apărute după publicarea corpus-ului, cu scopul de a-l completa, nici în lucrările dedicate descoperirilor monetare de la Histria.

A doua monedă asupra căreia atragem atenția este o emisiune inedită, tot de la Histria, dar care poartă efigia lui Caracalla (nr. 8). De această dată avem de-a face cu un tip nou, dar și cu un nominal necunoscut până acum pentru acest împărat. Piesa, neuzată, cântărește 5,20 g, situându-se între exemplarele de tipul Dionysos (Pick 507), încadrate din punct de vedere ponderal între 2,70–3,66 g², și cele de tipul Hera? (Pick 506), a căror greutate medie, nerelevantă, după părerea noastră, pentru definirea nominalului, este 5,93 g³. Cea de-a doua piesă histriană de la Caracalla aflată în acest lot (nr. 7), care corespunde tipului Pick 506, cântărește 7,47 g, iar diferența de modul față de exemplarul care îi urmează în catalog este vizibilă (pl. I)⁴.

Pe reversul piesei noastre este redat Hermes, cu pungă și caduceu, spre stânga, tip ce nu apare în corpus la nici unul dintre membrii familiei imperiale pentru care atelierul histrian a bătut monedă între anii 193–217⁵.

Spre deosebire de Histria, unde, în epoca romană, producția monetară nu a fost foarte mare, Nicopolis ad Istrum a pus în circulație o cantitate importantă de monedă de bronz, mai ales în timpul domniei lui Septimius Severus. De aceea, variante și chiar tipuri noi de monede bătute în acest atelier apar destul de frecvent. Piesa aflată la numărul 10 în catalog, emisă pentru Iulia Domna, este o variantă a tipului Concordia, care apare în corpus la această împărăteasă, dar numai în asociere cu alte legende și cu alte variante de avers.

În ceea ce privește emisiunea niceană, reversul acesteia este cunoscut, dar combinat cu un alt avers. În timp ce piesa din catalogul de referință prezintă pe avers capul laureat al împăratului spre dreapta și legenda AY K KOMOΔOC ANTΩNINOC, la noi apare bustul lui Commodus, drapat, cuirasat, spre dreapta, însoțit de legenda AV KOMO – ΔOC ANTΩN.

Moneda emisă la Nicomedia este ultima, dar și una dintre cele mai interesante piese din acest lot. Este o monedă rară, frumoasă și foarte bine păstrată,

care nu figurează ca atare în corpus. Aici apare un exemplar asemănător, dar care are o altă legendă de revers și nici nu corespunde întocmai ca descriere. Mai exact, diferența de avers între piesa noastră și cea din catalog constă în faptul că, la cea din urmă, bustul împăratului apare doar cuirasat, pe când la noi acesta este drapat și cuirasat. Întrucât pentru exemplarul cunoscut nu este ilustrat decât reversul, nu ne putem da seama dacă este vorba despre același avers, descris greșit, poate chiar de aceeași ștanță, având în vedere raritatea acestor piese, sau despre două ștanțe diferite. Reversul exemplarului din corpus o înfățișează pe Demetra într-un templu tetrastril, împreună cu legenda ΜΗΤΡΟ – ΝΕΩΚΟ // ΝΙΚΟΜΗΔΙΑΚ, în timp ce pe moneda noastră divinitatea este încadrată de două coloane masive, iar legenda, după cum se poate vedea din catalogul pieselor, este mult diferită. Totuși, acest revers nu este inedit. În principalul identificator figurează un exemplar bătut cu aceeași ștanță, dar pentru Marcus Aurelius⁶.

Cei opt denari romani imperiali, dintre care șase provin din atelierul de la Roma, iar doi din monetării orientale, au fost emiși în timpul împăraților Vespasian I (Titus Caesar), Titus 1, Traian 2 (Diva Marciana 1), Hadrian 1, Marcus Aurelius și Lucius Verus 2 (Lucius Verus I, Divus Verus 1) și Pescenius Niger 1. Cu excepția ultimului exemplar, sunt emisiuni cunoscute de principalele identificatoare.

De curând, semnalăm un denar de la Pescenius Niger păstrat în colecția Muzeului Dunării de Jos din Călărași, pentru care presupunem, în lipsa altor informații, o proveniență dobrogeană⁷. În momentul de față avem la dispoziție un alt denar de la același împărat, care a fost descoperit cu siguranță în Dobrogea, mai exact în comuna Valu lui Traian din județul Constanța. Ca și în cazul celui alt exemplar, este vorba despre o piesă care nu se regăsește în cataloagele de specialitate. Cea mai apropiată emisiune cunoscută corespunde ca descriere a reversului cu piesa noastră, dar legenda este FORTVNAE RED, iar aversul este altul⁸. O a treia monedă de la Pescenius Niger descoperită în Dobrogea provine de la Histria⁹.

Lotul se încheie cu o monedă romană târzie de aur, un superb solidus de la Theodosius al II-lea emis la Constantinopol, descoperit în apropierea com. Topalu, jud. Constanța.

NOTE

¹ B. Pick, *Die antiken Münzen von Dacien und Moesien*, I, 1, Berlin, 1898, p. 173, nr. 495–496.

² *Ibidem*, p. 175, nr. 507 (2,70 g); C. Preda, H. Nubar, *Histria, III, Descoperirile monetare 1964–1970*, București, 1973, p. 129, nr. 703 (3,66 g) și 704 (3,15 g).

³ B. Pick, *op.cit.*, p. 175, nr. 506 (5,17 g); C. Preda, H. Nubar, *op.cit.*, p. 129, nr. 701 (5,5 g) și 702 (5,35 g); Gh. Poenaru Bordea la Al. Suceveanu, *Histria, VI, Les thermes romains*, București–Paris, 1979, p. 161, nr. 29 (5,89 g); SNG München, pl. 10, nr. 242 (6,24 g). În legătură cu acest tip, trebuie făcută precizarea că divinitatea feminină pe care o reprezintă ține mâna stângă rezemată pe o sursă verticală și nu pe un sceptru, așa cum apare în catalogul întocmit de B. Pick.

⁴ Diametrul cercului perlat în cazul piesei de la nr. 7 este de 20 mm, pe când la cea de la nr. 8 este de 17 mm.

⁵ Cunoaștem două piese de acest tip, dintre care una are pe avers efigia lui Domna (leg. ΔΟΜΝΑΙΑ – ΔΟΜΝΑ), iar pe revers legenda ΙΚΤΡΗΙΗ – ΝΩΝ; cf. *Münzen und Medaillen*, Auktion 1979, München, 21–25 sept. 1993, lot 1072. Cealaltă este o emisiune pseudo-autonomă bătută în numele zeului Istros, care corespunde perfect din punct de vedere al descrierii reversului cu piesa noastră, cf. W. Knechtel, *BSNR*, 12, 1915, 25, p. 4, nr. 1.

⁶ W.H. Waddington, E. Babelon, Th. Reinach, *Recueil général des monnaies grecques d'Asie Mineure*, I, 3, *Nicée et Nicomédie*, Paris, 1910, p. 527, nr. 83.

⁷ M. Dima, *Cultură și civilizație la Dunărea de Jos*, 18, 2001, p. 42-43.

⁸ E.A. Sydenham, *The Roman Imperial Coinage*, IV, 1, *Pertinax to Geta*, Londra, 1936, p. 23 nr. 23.

⁹ C. Preda, H. Nubar, *op.cit.*, p. 162, nr. 1081.

ANCIENT COINS DISCOVERED IN DOBRUJA

ABSTRACT

The authors present 24 Greek and Roman coins preserved in A. Popescu collection. All these coins were found in Dobruja, but only for eight of them the place of discovery is known.

EXPLANATION OF THE FIGURES

Pl. I.-II. Ancient coins discovered in Dobruja.